शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा आर्थिक लगानी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह (एम.एड) दोस्रो वर्ष
शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विषय (कोर्ष नं. ५९८) को
आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
दीपक लुइँटेल
क्याम्पस रोल नं. : १९/२०७१
परीक्षा रोल नं. : २०४००२०/२०७३
त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-१-१-७०३-९७

कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुरुङ्गा, झापा, नेपाल
वि.सं.२०७४/इ.सं. २०१७

त्रि.वि.बाट सम्बन्धन प्राप्त
कनकाई बहुमुखी क्याम्पस
कनकाई नगरपालिका, सुरुङ्गा (झापा)
स्था. : २०४७
☎ ०२३-५५०१५३
Fax : ०२३-५५०८५३
Email : kanakai.campus47@gmail.com

च.नं.
प.सं.

मिति :..............................

सिफारिश पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) द्वितीय वर्षका परीक्षा क्रमाङ्क २०४००२०/२०७३ का छात्र दिपक लुइटेलले मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा **शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा आर्थिक लगानी** शीर्षकमा तयार पारेको शोधपत्र प्रति म सन्तुष्ट छु । यस शोधपत्रलाई अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिश गर्दछु ।

मिति : २० डिसेम्बर २०१७

(गोपीकृष्ण भट्टराई)
शोध निर्देशक

त्रि.वि.बाट सम्बन्धन प्राप्त

कनकाई बहुमुखी क्याम्पस

कनकाई नगरपालिका, सुरुङ्गा (झापा)

स्था.: २०४७

☎ ०२३-५५०१५३

Fax : ०२३-५५०८५३

Email : kanakai.campus47@gmail.com

च.नं.

प.सं.

मिति :............................

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) द्वितीय वर्षका परीक्षा क्रमाङ्क २०४००२०/२०७३ का छात्र दिपक लुइटेलले **शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा आर्थिक लगानी** शीर्षकमा तयार पारेको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

नाम र पद	हस्ताक्षर
१. उप-प्रा. आशा शर्मा सिवाकोटी विभागीय प्रमुख	....
२. गोपीकृष्ण भट्टराई शोध निर्देशक	....
३. प्रा.डा. हेमराज ढकाल बाह्य परीक्षक	....

मिति : ३ जनवरी २०१८

कृतज्ञता ज्ञापन

शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा आर्थिक लगानी शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ। शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी यो शीर्षक अन्तरगत शोधकार्य गर्न मौका दिनु भएकोमा श्री कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गाकी शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागकी विभागीय प्रमुख आशा शर्मा शिवाकोटीप्रति आभार प्रकट गर्दछु।

शोधकार्यलाई अन्तिम निष्कर्षसम्म पुऱ्याउनका लागि सदैव निर्देशन, महत्त्वपूर्ण सल्लाह, सुझाव एवम् हौसला प्रदान गर्दै पथप्रदर्शन गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने शोध निर्देशक गोपीकृष्ण भट्टराईप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु। क्याम्पस प्रमुख टङ्कबहादुर कार्की साथै शिक्षक मोहनप्रसाद ओली, योन्देन सुनुवार र ठाकुरप्रसाद रसाइलीप्रति आभार प्रकट गर्दछु।

यस शोधकार्यको लागि आवश्यक सहयोग पुऱ्याउनु हुने श्री देवी माध्यमिक विद्यालय बिर्तामोडकी प्रधानाध्यापक अम्बिका श्रेष्ठ, श्री सरस्वती माध्यमिक विद्यालय बिर्तामोडका प्रधानाध्यापक मुक्तिप्रसाद प्याकुरेल र श्री दशरथचन्द माध्यमिक विद्यालय चारआलीका प्रधानाध्यापक रमेश सापकोटालाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु। त्यसैगरी अध्ययनको क्रममा प्रश्नावलीले मागे अनुसार अन्तर्वार्ता छलफलमा सहभागी भई सूचना उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्बन्धित अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरूका प्रध्यानाध्यापकहरू, शिक्षकहरू, विद्यार्थीहरू, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरू तथा अभिभावकहरूलाई अन्तरहृदयबाट धन्यवाद दिन चाहन्छु।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको कम्प्युटरमा टाइप, सेटिङ तथा मुद्रण गरी सहयोग गर्नुहुने सौजन्य डेस्कटप बिर्तामोड-१ की मैया बराललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु।

दीपक लुइँटेल

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र **शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा आर्थिक लगानी** शीर्षकमा तयार गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य सामुदायिक विद्यालयको आर्थिक लगानीको अवस्था पहिचान गरी, शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा आर्थिक लगानीको भूमिका लेखाजोखा गर्नु रहेको छ ।

यस शोधपत्रको उद्देश्य प्राप्तिका लागि झापा जिल्ला अन्तर्गत बिर्तामोड र मेचीनगर नगरपालिका अन्तर्गतका तीनवटा सामुदायिक विद्यालयलाई नमुनाका रुपमा छनौट गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न प्रत्येक विद्यालयबाट प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावकहरुसँग प्रत्यक्ष छलफल, अन्तरक्रिया गरिनुका साथै प्राथमिक तथा द्वितीय साधनको प्रयोग गरिएको छ ।

शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा आर्थिक लगानीको भूमिमा पहिचान गर्न लागत लाभ विश्लेषण र फेयोलको प्रशासकीय व्यवस्थापन सिद्धान्तलाई आधार मानिएको छ । अध्ययनको क्रममा नमुनामा परेका प्रत्येक विद्यालयको चार शैक्षिक वर्षको आय तथा खर्च विवरण, विद्यार्थी भर्ना तथा शैक्षिक उपलब्धिको विश्लेषण गरिएको छ । प्राप्त नतिजाबाट सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरमा आर्थिक लगानीको भूमिका उल्लेखनीय देखिन्छ ।

सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर सुधार गर्न कोचिङ कक्षा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने, शिक्षक तालिम, सेमिनार र गोष्ठी सञ्चालन गर्नुपर्ने, तालिमबाट सिकेका ज्ञान, सीप कक्षा कोठामा प्रयोग गर्नुपर्ने शैक्षिक सामग्री सङ्कलन निर्माण र प्रयोगमा प्रभावकारिता वृद्धि गर्नुपर्ने, निरीक्षण र अनुगमनलाई चुस्त दुरुस्त पार्नुपर्ने देखिन्छ । विद्यालयको आम्दानीको प्रमुख स्रोत सरकारी आय देखिन्छ भने सरकारी स्रोतबाट मात्र विद्यालय सञ्चालन गर्न सम्भव प्रायः देखिँदैन । खर्च विश्लेषण गर्दा अधिकांश खर्च शिक्षक कर्मचारी तलब भत्तामा गरेको पाइन्छ भने शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा अन्य कार्यमा कम लगानी गरेको पाइन्छ तसर्थ सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर सुधार अपेक्षाकृत हुन नसकेको पाइन्छ ।

यस अध्ययन पश्चात विद्यालयको आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति गर्न आवश्यक न्युनतम रकम सरकारी स्रोतबाट पूरा गर्नुपर्ने, विद्यालयको स्वामित्वमा रहेको जग्गालाई उपयोग गर्ने नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्ने, दिगो आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन गर्नुपर्ने, सशर्त अनुदान रकमलाई तोकिएको शीर्षकमा खर्च गर्नुपर्ने, पूर्वाधार सम्पन्न विद्यालयलाई मात्र सञ्चालनका लागि अनुमति दिनुपर्ने तथा सामुदायिक विद्यालयमा वित्तीय अनुदानको उपयोग र प्रभावकारिता जस्ता शीर्षकमा थप अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्ने आदि सुझाव पेश गरिएको छ ।

विषयसूची

विषय **पृष्ठ**

परिच्छेद : एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १
१.२ समस्याको कथन ३
१.३ अध्ययनको औचित्य ४
१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरू ५
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्न ५
१.६ अध्ययनका परिसीमा ६

परिच्छेद : दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सैद्धान्तिक खाका १२
२.२ पुनरावलोकनको उपादेयता १३

परिच्छेद : तीन

अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा १४
३.२ जनसङ्ख्या र नमुना १४
३.३ नमुना छनोट विधि १५
३.४ तथ्याङ्कका स्रोतहरू १५
३.४.१ प्राथमिक स्रोत १५
३.४.२ द्वितीय स्रोत १५
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू १६
३.५.१ अन्तर्वार्ता फाराम १६
३.५.२ अवलोकन फाराम १६
३.५.३ बन्द र खुल्ला प्रश्नावली १६
३.५.४ छलफल निर्देशिका १६
३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया १६
३.७ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया १७

परिच्छेद : चार

नतिजाको विश्लेषण

४.१ विद्यालयमा आर्थिक लगानीको अवस्था १९

४.१.१ विद्यालयको आर्थिक स्रोत १९

४.१.२ खर्च विश्लेषण ३४

४.१.३ विद्यालयको आयस्रोत बढाउने उपायहरू ३९

४.२ आर्थिक व्यवस्थापनले शैक्षिक उपलब्धिमा पारेको प्रभाव ३९

४.२.१ विद्यार्थी विवरण ३९

४.२.२ शैक्षिक खर्च र शैक्षिक उपलब्धि बीचको सम्बन्ध ४५

४.३ विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा आर्थिक व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरू ४७

४.३.१ अतिरिक्त (ट्युसन तथा कोचिङ) कक्षाको व्यवस्था ४७

४.३.२ अतिरिक्त क्रियाकलापहरू ४८

४.३.३ शिक्षक तालिम, सेमिनार र गोष्ठी ४८

४.३.४ तालिमबाट प्राप्त ज्ञान, सीप कक्षाकोठामा प्रयोगको अवस्था ४८

४.३.५ शैक्षिक सामग्री निर्माण एवम् खरिदको अवस्था ४९

४.३.६ कक्षा शिक्षणको निरीक्षण र अनुगमनको अवस्था ४९

परिच्छेद : पाँच

निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष ५०

५.२ सुझाव ५१

५.२.१ नीति निर्माण तह ५१

५.२.२ अभ्यास तह ५२

५.२.३ अनुसन्धान तह ५३

सन्दर्भसूची

अनुसूचीहरू

तालिकासूची

तालिका नं.	शीर्षक	पृष्ठ
१	: सामुदायिक विद्यालयहरूको सरकारी अनुदान रकम (आ.व. २०७०/०७१)	२०
२	: सामुदायिक विद्यालयहरूको सरकारी अनुदान रकम (आ.व. २०७१/०७२)	२१
३	: सामुदायिक विद्यालयहरूको सरकारी अनुदान रकम (आ.व. २०७२/०७३)	२२
४	: सामुदायिक विद्यालयको सरकारी अनुदान रकम (आ.व. २०७३/०७४)	२३
५	: अभिभावकबाट प्राप्त आम्दानी विवरण (आ.व. २०७०/०७१)	२४
६	: अभिभावकबाट प्राप्त आम्दानी विवरण (आ.व २०७१/०७२)	२५
७	: अभिभावकबाट प्राप्त आम्दानी विवरण (आ.व २०७२/०७३)	२५
८	: अभिभावकबाट प्राप्त आम्दानी विवरण (आ.व. २०७३/०७४)	२६
९	: सामुदायिक विद्यालयको निजी आयस्रोत (आ.व २०७०/०७१)	२६
१०	: सामुदायिक विद्यालयको निजी आयस्रोत (आ.व २०७१/०७२)	२७
११	: सामुदायिक विद्यालयको निजी आयस्रोत (आ.व २०७२/०७३)	२८
१२	: सामुदायिक विद्यालयको निजी आयस्रोत (आ.व २०७३/०७४)	२८
१३	: स्थानीय सरकारबाट प्राप्त आम्दानी (२०७०/०७१)	२९
१४	: स्थानीय सरकारबाट प्राप्त आम्दानी (२०७१/०७२)	२९
१५	: स्थानीय सरकारबाट प्राप्त आम्दानी (२०७२/०७३)	३०
१६	: स्थानीय सरकारबाट प्राप्त आम्दानी (२०७३/०७४)	३०
१७	: देवी मा.वि को विगत ४ वर्षको आयस्रोत	३१
१८	: सरस्वती मा.वि को विगत ४ वर्षको आयस्रोत	३२
१९	: सहिद दशरथ चन्द मा.वि को विगत ४ वर्षको आयस्रोत	३२
२०	: एकीकृत आम्दानी विवरण	३३
२१	: देवी माध्यमिक विद्यालय को ४ आर्थिक वर्षको खर्च विवरण	३४
२२	: सरस्वती माध्यमिक विद्यालय को ४ आर्थिक वर्षको खर्च विवरण	३५
२३	: सहिद दशरथ चन्द माध्यमिक विद्यालय को ४ आर्थिक वर्षको खर्च विवरण	३६
२४	: एकीकृत खर्च विवरण	३७
२५	: देवी माध्यमिक विद्यालयको विद्यार्थी विवरण (कक्षा १०)	३९
२६	: सरस्वती मा.वि विद्यार्थी विवरण (कक्षा १०)	४०
२७	: सहिद सहिद दशरथ चन्द माध्यमिक विद्यालय विद्यार्थी विवरण (कक्षा १०)	४१
२८	: एस.एल.सी. नतिजा विश्लेषण देवी माध्यमिक विद्यालय	४२
२९	: एस.एल.सी. नतिजा विश्लेषण सरस्वती माध्यमिक विद्यालय	४३
३०	: एस.एल.सी. नतिजा विश्लेषण सहिद दशरथ चन्द मा.वि	४४
३१	: गुणस्तर सुधारमा सरोकारवालाको धारणा	४६

चित्रसूची

चित्र नं.	**शीर्षक**	**पृष्ठ**
चित्र १ :	एकीकृत आम्दानी विवरण	३३
चित्र २ :	एकीकृत खर्च विवरण	३७